

Gábor Bethlen Devrinde Dîvân-ı Hümâyûn ve Erdel Hükümdarlığı Arasındaki Siyasî ve Askerî Münasebetler*

*Hüseyin Şevket Çağatay ÇAPRAZ

*Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu, caगतaycapraz@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7727-0728

Geliş Tarihi/Received:

02.12.2022

Kabul Tarihi/Accepted:

30.12.2022

e-Yayım/e-Printed:

30.01.2023

ÖZET

Osmanlı diplomasisinde Erdel hükümdarları sultanın hizmetkârları olarak görülmüş, Erdel'in hâkimiyeti devralma ve muhafaza etme koşulları Dîvân-ı Hümâyûn tarafından verilen ahidnameler vasıtasıyla belirlenmiştir. Neticede ülke idarecileri iç politikada otonom bir idarî usulü takip ederken, dış politikada Osmanlı rızasına tabi kalmakla yükümlü kılınmışlardır. Ne var ki Erdel Hükümdarlığı için çizilen çerçeve Gábor Bethlen'in devrinde muğlâklaşmaya başlamıştır.

Bu kapsamda çalışmanın ana hedefi bir haraçgüzar olarak Erdel Hükümdarlığı'nın Osmanlı devleti ile olan bağlarının Gábor Bethlen zamanında, dış politikada ne kadar gevşetilebildiğini ortaya koymaktır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu ve Bethlen arasındaki münasebetleri şekillendiren dâhilî ve haricî unsurlar ile mevcut süreçte hükümdarın siyasî ve askerî manevra kabiliyeti ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini umarak Erdel Hükümdarlığı'nın uluslararası alanda giriştiği mücadeleler, Habsburglara karşı yapılan seferlerde İstanbul ve Erdel idareleri arasındaki işbirliğinin izlediği seyir ve bunun muhteviyatı, ilaveten hükümdarın politik hakikatleri değerlendirme tarzı incelemenin ağırlık noktalarını oluşturmaktadır. Nihayet tetkikler zarfında Gábor Bethlen'in Dîvân-ı Hümâyûn ile kendine özgü ilişkisi ve seferleri sırasında Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu müttefiklik çatısı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Erdel Hükümdarlığı, Gábor Bethlen, Habsburglar, Sön Barışı.

Political and Military Relationships between the Sublime Porte and the Principality of Transylvania in the Period of Gabriel Bethlen

ABSTRACT

In Ottoman diplomacy, the Erdel princes were seen as the servants of the sultan, and the conditions for Erdel's takeover and preservation of the dominance were determined through the ahidnames given by the Sublime Porte [Dîvân-ı Hümâyûn]. As a result, while the country's administrators followed an autonomous administrative procedure in domestic politics, they were obliged to be subject to Ottoman consent in foreign policy. However, the framework drawn for the Principality of Erdel began to become ambiguous during the reign of Gabriel Bethlen.

In this context, the main goal of the study is to reveal how much the ties of the Principality of Erdel, as a tributary, with the Ottoman state during the time of Gabriel Bethlen, could be loosened in foreign policy. Thus, the internal and external elements that shaped the relations between the Ottoman Empire and Bethlen and the political and military maneuvering ability of the ruler in the current process were discussed.

The struggles of the Principality of Erdel in the international arena, hoping for the support of the Ottoman Empire, the course of cooperation between the Istanbul and Erdel administrations in the campaigns against the Habsburgs, and its content, as well as the way the ruler evaluated political truths, constitute the main points of the study. Finally, during the examinations, Gabriel Bethlen's unique relationship with the Sublime Porte and the alliance he established with the Ottoman Empire during his campaigns were tried to be reflected.

Keywords: Ottoman Empire, Principality of Transylvania, Gabriel Bethlen, Habsburgs, Sön Peace Treaty.

GİRİŞ

XVI. yüzyılda başlayan ve Avrupa'da yeni bir döneme yön veren siyasî ve iktisadî değişimler dizisinde, 1618-1648 yılları arasındaki Otuz Yıl Savaşları belirleyici rol oynamıştır. Çek aristokrasisinin ayaklanmasıyla başlayan ve Avrupa'nın hemen hemen tüm devletlerini uzun ya da kısa süre etkisi altına alan mezkûr mücadeleler bölgedeki ilk kıtasal savaştır (Kolodziejczyk, 2000; 474).

Antagonizmalar onlarca yıldır biriken gerilimler ve çekişmelerden kaynaklanmıştır. Nitekim 1500'lü yıllarda İspanyol Habsburglar ile Fransızlar arasındaki mücadelenin asıl amacı İtalya üzerindeki kontrolü ele geçirmek iken, Otuz Yıl Savaşları baskıcı İspanyol ve Avusturyalı Habsburg idarelerinin Avrupa'daki hegemonyasına son vermek amacıyla teşekkül etmiştir (Hámori, 2020; 68).

Süreç içinde siyasetin yanı sıra mezheplerin de rol oynadığı güç odakları ve koalisyonlar zuhur etmiştir. Sorunun XVII. yüzyılın ortalarına kadar bölgesel olduğu addedilse de vaziyet neticesinde Hıristiyan Avrupa ile Türkler arasındaki mücadele gölgede kalmaya başlamıştır (Angyal, 1912; 58-69). Büyük Avrupa çatışmasının kilit alanı, uluslararası güç siyasetinin stratejik çıkarları nedeniyle kaynayan, ayrıca politik ve mezhepsel olarak bölünmüş Kutsal Roma İmparatorluğu'dur (Demkó, 1886; 111).

Gábor Bethlen'in Habsburg karşıtı ittifaka iltihakı ve 1619-1626 yılları arasındaki büyük savaş döneminde üstlendiği askerî rol, temelde üç nedene dayanmaktadır. Evvela Habsburg idaresi Macar aristokrasisinin mülkiyet haklarını ihlal etmektedir. Ayrıca mezhep hürriyetini tanımamasına ilaveten Macaristan'ı kendi hükmü altında birleştirmek istemektedir (Papp, 2013; 112). Bethlen savaş henüz Çek toprakları aşamasındayken (1618-1622) Avrupa güç dengelerinde bir değişimin başlayacağını sezmiştir. Böylece Erdel'in bu harekete dâhil olması halinde Habsburgların zayıflatılarak Macarlara ait ulusal bir krallığın kurulabileceğini düşünmüştür (Papp, 2011; 921).

Bethlen'in uzun saltanat devri, Avrupa topraklarındaki seferleri ve savaş deneyimi sayesinde, Erdel Hükümdarlığı ordusu daha etkili ve donanımlı hale gelmiştir. Nihayet 1619-1621, 1623 ve 1626 senelerinde Habsburg kuvvetlerine karşı gösterdiği askerî muvaffakiyet ile hükümdar konumunu sağlamlaştırmıştır (Papp, 2008). Elbette bir Osmanlı vasalı olarak dış politikada Dîvân-ı Hümayûn'un onayı ve desteğine ihtiyaç duyan Bethlen, sabık üç seferi düzenlemeden önce savaşın her aşamasında İstanbul idaresinin çıkarlarına zeval gelmeyeceğini ve onun Avrupa'daki beklentilerine paralel bir politika izleyeceğini garanti etmiştir (Papp, 2003; 646).

Yöntem

Bu çalışmada Dîvân-ı Hümayûn ve Erdel Hükümdarlığı ilişkilerinin siyasî ve askerî yönü Hükümdar Gábor Bethlen (1613-1629) zamanı esas alınarak incelenmiştir. Devir itibarıyla uluslararası politikada cereyan eden gelişmeler de dikkate alınarak, Osmanlı İmparatorluğu ve Erdel Hükümdarlığı arasında zuhur eden işbirliğinin nitelikleri değerlendirilmiştir. Ayrıca iki yönetim arasındaki karşılıklılık ve eşitler arası ilkelerine dayanmayan diplomatik yapı çerçevesinde, tarafların birbirlerine karşı yaklaşımı analiz edilmiştir. Mevcut dönem sınırlanması dâhilinde arşiv belgeleri ile telif eser ve kaynaklardan yararlanılmıştır.

Dîvân-ı Hümayûn ve Erdel Hükümdarlığı Arasındaki Müşterek Siyasetin Kademeleri

Otuz Yıl Savaşları, Gábor Bethlen'in Dîvân-ı Hümayûn ile kuracağı müttefiklik ilişkisinde yeni bir dönem başlatmıştır. Savaşın yarattığı ihtimaller Gábor Bethlen hükmünün tam sağlandığı merkezileştirilmiş Erdel Hükümdarlığı'nı Habsburg karşıtı aktif bir dış politikaya ve savaşın Çek ve Dan topraklarındaki safhalarında askerî katılıma yönlendirmiştir. Hükümdar Habsburg saikinden dolayı, Beç'e karşı mücadelesinde haklı olarak Dîvân-ı Hümayûn'un yardımını alabileceğini düşünmüştür. İki tarafın da çıkarına olan bu siyaset Gábor Bethlen'in İstanbul'a sunduğu sadakatten ötürü bir güven zemini de bulmuştur.

Bethlen'in İstanbul'da sahip olduğu kişisel bağlantılar ne olursa olsun, elbette bir Osmanlı vasalı olarak Erdel diğer ülkelerle ittifaklara ancak Dîvân-ı Hümayûn'un izniyle katılabilirdi. 1619 yazında Ferenc Mikó'nun başarılı elçilik görevinden sonra hükümdar, amacı dâhilindeki ilk temeli oluşturmuş, bu vasıtayla Sultan II. Osman'ın rızası ile ilk seferine çıkmıştır (Nagy, 1875; 11-12).

Dîvân-ı Hümâyûn Erdel Hükümdarlığı'nın Beç ile bir çatışmaya girmesinden memnun olmakla birlikte aslında kendi askerî katılımını planlamamıştır. Zira Tuna'da cereyan eden savaşların nihayeti ön görülememektedir. Öte yandan bu arada Kutsal Roma İmparatoru seçilen Ferdinand ile sulh hali devam etmektedir. Dolayısıyla İstanbul idaresi tedbirli bir siyaset izlemiş, harekete geçmek yerine olayları dışarıdan izlemeyi tercih etmiştir (Pálffy, 2010; 349).

Bir ihtimal Dîvân-ı Hümâyûn XVII. yüzyılın ilk yıllarında Avrupa'daki egemenlik mücadelesinde baş gösteren süreçlere ve derin Habsburg karşıtı duygulara duyarlı kalmamıştır. Öte yandan haraçgüzar Bethlen özellikle 1620'den itibaren Avrupa'da süregelen çekişmeler nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Çek Krallığı, Silezya, Moravya, Lausitz ve Macaristan ekseninde Orta Avrupa'da yeni ittifaklar geliştirmesi olasılıklarına dair İstanbul idaresine bilgi vermiştir (TMÁO, 1868; 226-238).

Başka bir ihtimalle Dîvân-ı Hümâyûn Macaristan'daki çıkarlarını bir an olsun tehlikeye atmak istememiştir. Nihayet 1605'te Estergon'da (Esztergom) gerçekleşen hadisenin Vâç'ta (Vác) tekrarlanmaması amaçlanmıştır (ÖStA, HHStA, Türki I. (Turcica) Kart. 86. Konv. 1. (1619. IX-XIV) fol. 65-68). İstanbul idaresi ile sükûneti sağlamış Bethlen ise 1619'a gelindiğinde Osmanlı birliklerinin mülklerinde olmamasından memnuniyet duymuştur (Angyal, 1899; 206). Tabii olarak Dîvân-ı Hümâyûn tarafından tehdit edilmediğinden emin olmak Erdel Hükümdarlığı için yeterlidir. Diğer taraftan Bethlen Kasım 1619'da Georgius Homonnay'nin Lehistan'dan başlattığı saldırı karşısında Osmanlı yönetiminin kayıtsızlığını tecrübe etmek zorunda kalmıştır (Gindely, 1890; 144).

Füilî hal müttefiki açısından anlaşılmaz bir davranıştır. Zira doğuda Boğdan Voyvodası Gaspare Graziani'nin Lehlere katılmasıyla birlikte mevcut Türk-Leh gerilimi açık silahlı düşmanlığa dönüşmüştür (Schmidt, 1887; 113-118). Sadece bu nedenle Bethlen haklı olarak Lehistan üzerinde daha kararlı bir baskı beklemiştir. Hükümdar, Dîvân-ı Hümâyûn elçisi Ferenc Balassa'ya gönderdiği talimatnamede hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir:

“Macaristan'ın Yüce Efendinin ülkesi olması hasebiyle Dîvân-ı Hümâyûn'un Leh Kralına karşı itirazının olması uygun gelir. Ferdinand buraya karşı askerle gelmiştir. Lakin husus onun [sultanın] nezdinde çözü bir meseledir.”¹

1620 senesinde Macaristan Kralı seçilen Gábor Bethlen'in politik sınırlarını idrak etmesi uzun sürmeyecektir: 30 Mayıs 1620'de, Bistriçebánya'daki (Besztercebánya) ülke meclisinin açılışından bir gün önce hükümdar, imparatorluk güçlerinin Palatina (Pfalz) ve Yukarı Avusturya'ya saldırdığı haberini almış ve askerî yardım için Dîvân-ı Hümâyûndan destek talep etmiştir. Bethlen'in teşebbüsü aslında “hayal gücünü” de yansıtmaktadır. İddiasına göre “...en az 70.000 nefer... kesin olarak Türklere karşı akın etmiştir ve Çeklerle sulh yapılması mümkün olursa Kanizsa (Kanizsa) ve Drava'ya sevk edileceklerdir.”²

25 Ağustos 1620'de Bistriçebánya Meclisi tarafından Macaristan Kralı ilan edilen Bethlen, Hainburg ve Lakompak başarısızlıklarının ardından Türk yardımcı birliklerinin Erdel'e yardıma gelmesini ummuştur. Neticede en az 15.000 Türk askeri ve 50.000 Tatar atlısından oluşan bir yardımcı ordu talep etmiştir. Dahası Protestan devletler ile Dîvân-ı Hümâyûn arasında arabuluculuk teklif etmiştir. Ancak vasalının ikazından etkilenmeyen Dîvân-ı Hümâyûn askerî yardım sağlamaktan kaçınmıştır. Nihayet Budin Paşası Karakaş Mehmed komutasında Budin'den (Buda) ayrılan 5.000 Osmanlı askeri, Bethlen'nin ordusuna takviyede bulunmaktan ziyade 31 Ekim'de Vâç saflarına yerleşmiştir. Paşa yöreden çekilme karşılığında kenti 4 Kasım'da teslim almıştır (Hammer-Purgstall, 1998; 514-515; Uzunçarşılı, 2011; 192).

Vâç'a karşı hızlı Türk harekâtı, Bethlen'de büyük hayal kırıklığına neden olmuştur. Vâç'ın geri alınması için askerî bir müdahalede bulunulmasa da Erdel idaresince müttefik olarak görülen Türk yönetiminin tavrı öfkeye yol açmıştır. Durum Bethlen'in sadrazama gönderdiği mektupta takip edilebilmektedir:

¹ “...abból is lehetne az portának a lengyel király ellen panasza, mivel Magyarországnak ő hatalmasságának Ferdinánd országga, haddal jöttének ellene, de ez öelőttek kicsiny dolog lehet...” TMÁO, 1868; 218-219.

² “...legkevesebb 70 ezer ember ... kik bizonyosan török ellen indulnak, vagy ha az csehekkal az békességet vége vihetik Kanizsa és a Dráva mellé akarják szállítani...” TMÁO, 1868; 231.

“...20.000'den fazla kişi burada, sadece Pojon'da [düşmanı] korkunç bir hüznü boğacak vaziyette harp düzeni almıştı. Ordular süvar olmuş, komutanlar dahi atlarından indirilmişti ... bu vech üzere Ferdinand'ın ordusu daha fazla büyüyecektir.”³

Öte yandan Vâç hadisesinden önceki Pojon (Pozsony/Bratislava) ve Bistriçebánya meclislerinde Bethlen'in Krallık Macaristanı ve Erdel'in birleştirilmesi planı gündeme alınmıştır. Kral Bethlen şahsında birleştirilecek Macaristan ile Erdel'in statüsünün de değişeceği düşünülmüştür (TMÁO, 1868; 224-225). Neticede Osmanlı idaresinin Vâç üzerindeki egemenliğini pratik etmesi sonucunda husus, sabık kentin durumunun İstanbul'da müzakere edilmesi şeklinde Bethlen'in 23 Mart 1620'de kaleme aldığı elçilik talimatnamesine dâhil edilmiştir (ETA, 1858; 334).

Esasen daha önce Lippa'da yaşandığı gibi Dîvân-ı Hümâyûn tarafından Vâç'a hükmedilmesi Budin'in muhafazası bakımından Türk askerî çıkarlarını ifade ederken, diğer taraftan Bethlen'in vasallık sadakatini ölçen yeni bir deneme idi (Szilágyi, 1886; 5-6). Ancak Bethlen'in himayesinde kurulması ihtimal dâhilinde görülen bir Macar Krallığı'nın kaderini Vâç hadisesine bağlamak doğru olmayacaktır. Zira tüm siyasî sorunlara rağmen Türk idaresinin Hükümdar István Bocskai'ye krallık tacını teklif ettiği bilinmektedir (Benda, 1955; 63). Aslına bakılırsa Dîvân-ı Hümâyûn Vâç'ı Bethlen'in karşılaması gereken bir tazminat olarak da düşünmüştür.

Gerek Vâç'taki olaylar gerekse Çeklerin dört gün sonra Féhérhegy'de aldığı yenilgi Protestan taraftarları hükümdardan uzaklaştırmıştır (Várkonyi, 1978; 117). Bethlen'in İstanbul'a karşı suçlayıcı tondaki mektupları bundan sonra da devam etmiştir. Ancak Dîvân-ı Hümâyûn soğukkanlı bir şekilde silahlı girişimi Budin paşasının bireysel eylemi olarak değerlendirmiş, sadece meselenin inceleneneğine dair cevap vermekle yetinmiştir.⁴

Protestanların Prag yakınlarındaki yenilgisinden sonra Bethlen Dîvân-ı Hümâyûndan yardım istemiştir. Zira II. Ferdinand ile kesintiye uğrayan barış görüşmelerini imparatorluk akınları izlemiş ve hükümdar mücadeleyi tek başına sürdürmüştür (Csörge ve Töll, 2004; 19).

1621 baharında Tuna'nın yukarısında yeniden başlayan savaşlara Türk birlikleri sadece eylül ayında yaklaşık 3.000 atlı ile Bethlen'in yanında katılmıştır (Papp, 2011; 964). Ferenc Batthyány ve Gáspár Sennyey'in, Collalto'nun ordusuna karşı mücadele ettiği yaz dönemi daha zorlu geçmiştir (MOL, P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 1334, XIX, fol. 23). Bethlen sadrazama yazdığı bir mektupta Estergon yakınlarındaki Rábahidvéğ kampına giden 2.500 askerini Budin Paşasının nakletmek istemediğinden yakınmıştır (Szilágyi, 1887; 47). Batthyány'nin eylül ayında İstayer'e (Steiermark) yaptığı baskınlara katılan 3.000 Türk süvarisinin davranışı da müttefikliğe yaraşır görülmemiştir. Zira Yukarı Tuna'daki Türk serhat kalelerinden gelen askerler Batthyány'nin emirlerine aldırış etmeyerek neredeyse sadece Macarlarca iskân olunmuş yörelere gaza yapmıştır (TMÁO, 1868; 303).

Bethlen 1620 ve 1621 senelerinde Dîvân-ı Hümâyûndan istediği askerî desteği alamamıştır. Ancak II. Ferdinand ile 11 Ekim 1621'de Nikolsburg'da başlayan barış müzakereleri için en azından Türk idaresi ile olan münasebetinden siyasî çıkar sağlamaya çalışmıştır. Hükümdar kendine özgü politik taktiklerle barış sürecini Dîvân-ı Hümâyûn nezdinde itibarını koruyacak, hatta mümkünse artıracak şekilde yönetmek gayesindedir (Zarnóczki, 2013; 130). Bir yandan da ateşkesin ana nedeni olarak Türk yardımının eksikliğini göstermiş, mevcut durumun sorumlusu olarak Türk idaresini işaret etmiştir. Hükümdar Bocskai'ye atıfta bulunarak şöyle söylemiştir: “...şabsen aydınlık kapıdan [Dîvân-ı Hümâyûn] çıkmışlar, kendi aralarında gayretkeş olmuşlar, asker lazımsa asker vermişler ... Macaristan'a böyle sahip çıkmışlardır.”⁵

³“...több mint húszezernél csak itt Pozsonyban rettenetes felbúsulással felsorakoztak vala, az seregek megindultak vala, az kapitányokat is levettük lovakról ... Ferdinánd táborá fog csak ezáltal nóni...” TMÁO, 1868; 255.

⁴ Vâç meselesine dair sadrazamın mektubu, Aralık 1620. TMÁO, 1868; 258-260.

⁵ “...személyesen magok kijöttek a fényes portárol, személyekben köztük forgolódtak, ha had kellet hadat adtak ... úgy oltalmazták Magyarországot.” Nagy, 1960; 99-102.

Ayrıca Bethlen kendi askerî imkânlarını kanıtlamak maksadıyla Ferdinand'ın asker sayısı, çarlık ordusunun ruh hali ve finansman noksanları gibi konularda Dîvân-ı Hümâyûnu daimi biçimde bilgilendirmiştir (Kármán, 2014; 71-73).

Bethlen uzun vadeli siyasî beklentileri nedeniyle krallık tacını Nikolsburg barış görüşmelerinde geri vermiştir. Zira hükümdar iki büyük imparatorluk arasında birleştirilmiş bir Macar Krallığı'nın egemenliğini garanti altında tutmayı mümkün görmemiştir. Öte yandan mezkûr tahtta kalamayacak olması durumunda bunun sonuçlarını ne Bethlen ne de Macar aristokrasisi üstlenebilecektir (Piri, 1999; 158-159).

Hükümdar Nikolsburg Barışı'nda elde edilen sonuçları ve özellikle Yukarı Macaristan'daki fetihlerini Dîvân-ı Hümâyûna karşı da ustaca kullanmış, kendisini Türk İmparatorluğu'nun müttefiki addettiğinden tüm bunların İstanbul idaresinin lehine olduğunu vurgulamıştır.⁶

Aslına bakılırsa hükümdar Nikolsburg'daki müzakerelerde Dîvân-ı Hümâyûndan destek görebileceğini düşünerek yeni bir sefer için derhal hazırlıklara başlamamıştır. Bu durum Avrupa'daki güç dengesinin yarattığı dış politika fırsatlarını ne derece sezdiğini ve aynı zamanda İstanbul idaresini yanına çekmek için fırsat kolladığını da göstermektedir. Husus, elçisine gönderdiği talimatnamede takip edilebilmektedir: “...tüm Avrupa'nın çıldırıldığını, silahlандığını ve birbirine karşı savaştığını görüyoruz. Bu, Doğu Monarşisi (Türk İmparatorluğu) için uygun bir devirdir.”⁷

Bethlen için Türklerle askerî işbirliği ne kadar cazip olursa olsun ve Türk ve Tatar ordularının menzil güzergâhı ne kadar kesin bir şekilde tespit edilirse edilsin hükümdarın beklentisi ancak 1623 seferinde gerçekleşmiştir.

Ne Habsburg ne de Erdel idaresi Nikolsburg barışının kalıcılığına inanmıştır. Ancak Bethlen erken davranarak Ağustos 1622'de devrik Çek Kralı Bedřich ile kayınpederi İngiltere Kralı I. James'e yeni bir sefer düzenlenmesi maksadıyla elçilerini göndermiştir (Wilson, 2010; 283-286). Bethlen Dîvân-ı Hümâyûnu da kazanmak için muazzam bir enerji harcamıştır. İki türlü hareket eden hükümdar, bir yandan 1621'de gerçekleşmeyen Osmanlı yardımına istinaden Hükümdarlığın tebaiyyetinin gerektirdiği vergiyi ödemekte ayak sürümüş, diğer yandan Habsburg İmparatorluğu tehdidini abartarak Dîvân-ı Hümâyûnu askerî adım atma hususunda ikna etmeyi amaçlamıştır (TMÁO, 1868; 348-349).

Hedefine ulaşmak için diplomatik manipülasyonun her yolunu kullanan Bethlen Dîvân-ı Hümâyûna yazdığı mektuplarda, yardım almadan Habsburglara karşı kampanya yürüttüğünü vurgulamıştır. Bocskai için “...sadece Moravya'ya boyun eğdirmekle kalmamış, aynı zamanda Macaristan'ı imparatorluğun [Nemçe] altına sokmamıştır.”⁸ ifadesini kullanmıştır. Kendisinin ise Bocskai'den daha fazla sonuç elde ettiğine sürekli atıfta bulunmuştur. Bundan ötürü İstanbul'a gönderilecek geçen yıla ve gelecek yıllara ait vergiden vazgeçilmesi savaş maliyetleri nedeniyle iktisadî açıdan darda olan Erdel adına makul bir taleptir: “...madenler yirmi yıldır atıl durumdadır, tağşiş edilmiş para dolaşımında olup, ticaret durmuştur.”⁹ Bethlen, Çeklere karşı kazanılan zaferin ardından Habsburg tehdidinin arttığını söyleyerek yeni bir seferin başlatılmasını haklı çıkarmak istemektedir: “...Nemçe elinden gelince taarruz etmek maksadıyla muayyen bir yıl için anlaşma yapar.”¹⁰

Dîvân-ı Hümâyûn öne sürülen malumatların tümüne itimat etmediyse de Bethlen'in 26 Mayıs 1623'teki taarruzunu küçük bir kuvvetle desteklemeye karar verdi (MOL, A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Archivum Diversarum Familiarum, A 59, XVII, fol. 36). Ancak hükümdarın talepleri

⁶ Gábor Bethlen'in Dîvân-ı Hümâyûndaki elçisi János Házi'ye talimatnamesi, 21 Aralık 1620. TMÁO, 1868; 261.

⁷ “...egész Európa megalondulását, fegyverbe öltözését és egymás ellen való hadakozását látjuk. Ez a napkeleti monarchiának kedvező konstelláció.” TMÁO, 1868; 261.

⁸ “...nemhogy Morvaországot hódoltatta volna, de csak Magyarországot sem hajtottá vala birodalma alá.” Gábor Bethlen'in Mihály Tholdalagi'ye talimatnamesi, 29 Mart 1622. TMÁO, 1868; 349.

⁹ Gábor Bethlen'in Mihály Tholdalagi'ye talimatnamesi, 29 Mart 1622. TMÁO, 1868; 352.

¹⁰ “...a német azért köt bizonyos évre frigyét, hogy ha módja lehet, támadhasson.” Gábor Bethlen'in Dîvân-ı Hümâyûna mektubu, 1623. TMÁO, 1868; 373.

şöyleydi: “...20.000 yeniçeri, duvar yıkacak 30 eski top, 30 diğer top ve 30 şahin¹¹ ... [her tipte] 500'er mermi ve barut. Küçük havan topları sabada işe yaramamaktadır.”¹² Bethlen'e göre bunların dışında Budin paşası da en az 5.000 yaya göndermeli, askerlere ödeneklerinin verilmesi için de kendisine 100.000 altın tahsis edilmeliydi.

Dîvân-ı Hümâyûn'un bu talepleri karşılamayacağını Gábor Bethlen'nin bilmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla böylesi büyük bir istirhamda bulunması taktiksel bir yaklaşım olmalıdır. Ayrıca Batı desteğinin büsbütün yokluğunun yarattığı yalnızlık hissi onu bu denli ciddi bir güç talep etmeye sevk etmiş olabilir. Yine de Bethlen'nin mektuplarından anlaşıldığı üzere Dîvân-ı Hümâyûn Bosna ve Silistre paşalarına ilaveten Budin, Eğri (Eger), Tımişvâr (Temesvár) ve Kaniye vilayetlerini 13.000 kişilik bir ordu göndermekle görevlendirmiştir (Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Leveli, 1879; 377-379).

Bethlen 15.000 kişilik ordusunun yanında Türk kuvvetlerini de hesaba katarak Moravya'yı hedef almıştır (Szabó, 2014; 63). Burada Braunschweig Prensi ve Jägerndorf Muhafızının ordularıyla müşterek halde Caraffa ve Wallenstein liderliğindeki çasar güçlerini yok etmeyi tasarlamıştır (Szabó, 2014; 63-64).

Bethlen'in ordusu 18 Ekim civarında Bosna Paşası İbrahim önderliğinde ilerleyen Türk ve Tatar kuvvetleriyle Trnava'da (Nagyszombat) birleşmiştir. Moravya-Macaristan hududundaki çatışmalardan sonra çasar birlikleri müstahkem Hodonín'e geri çekilmek zorunda kalmıştır (Nagy, 1985; 214).

Surlarla çevrili ve elverişli savunma koşullarına sahip şehrin kuşatılması sırasında Bethlen, Türk kuvvetlerinin faaliyetlerinden memnun kalmamıştır. Sorunlar Türklerin geçmek için hiçbir eğilim göstermediği Moravya sınırında baş göstermiştir: “...Türk ordusu hiçbir şekilde Moravya sınıyından sevk edilemez...”¹³ Ayrıca surlara yapılan akından da uzak durmuşlardır. 26 Ekim'den sonra Türk ve Tatar birlikleri, savaş için son gün kabul edilen Rûz-ı Kasım gününü gerekçe göstererek ve sultanın atlılara piyade olarak savaş emri vermeyeceğini söyleyerek 17 Kasım'daki son saldırıya katılmayı reddetmiştir (Olchváry, 1888; 604-605).

Osmanlılardan umduğu desteği bulamayan Bethlen uğradığı hayal kırıklığını 1624'te Kaşa'dan (Kassa) yazdığı bir mektupta dile getirmektedir. Buna göre 1623'teki askerî hedeflerin tutturulamamasından Dîvân-ı Hümâyûnu sorumlu tutmaktadır: “...eğer ki Türk orduları geri dönmeseydi ... Moravya, Çek ülkesi, Silezya ve Lusatyia Macaristan ile birlikte şimdi elimizde olurdu.”¹⁴

Türk müdahalesinin eksikliği seferin başından itibaren takip edilebilmekle birlikte İstanbul ve Beç'in Zitvatorok (Zsitvatorok) Antlaşması'nı muhafaza etmek istediği dikkatten kaçırılmamalıdır. Hâlihazırdaki siyâsî denge Türk müdahalesinin kapsamını ve yoğunluğunu açıkça etkilemiştir. Öte yandan 1623 seferinin çıkmaza girmesinde sadece Türk idaresinin tutumu değil, aynı zamanda Avrupa devletlerinin ve Krallık Macaristanı'ndaki toprak beylerinin destek vermekten kaçınması da rol oynamıştır (Rozsnyay Dávid Az Utolsó Török Deák Történeti Maradványai, 1867; 77-79). İlaveten Bethlen'in ordusundaki topçu ve piyade eksikliği ile finansman yetersizliği sonucu kaçınılmaz hale getirmiştir (Kovács, 1980; 94). 1624 tarihli Viyana Barışı ise savaşan tarafların hiçbirine avantaj sağlamamıştır. Mevcut hal savaşın yenileneceğini işaret etmektedir.

İngiltere-Hollanda-Danimarka askerî ittifakının ana hatlarını belirlediği Avrupa'daki Protestan devletler arasındaki diplomasinin canlanması, Habsburg idaresine karşı savaş olasılığını arttırmıştır. Aralık 1625'te Lahey'de imzaladıkları antlaşma, Otuz Yıl Savaşları'nın Danimarka aşamasını

¹¹ Küçük ve hafif bir top çeşidi. Kiss, 2012; 124.

¹² “...20 ezer janicsárt, 30 öreg faltörő ágyút, 30 más ágyút és 30 falkont ... 500-500 golyóbis és por legyen, apró taraczkak semmi haszna mezőben.” Kemény János Önéletírása és Válogatott Leveli, 1959; 102.

¹³ “...de az török hadat is semmiképpen az Morva vizén által nem szállítható...” Kemény János Önéletírása és Válogatott Leveli, 1959; 102.

¹⁴ “...ha az török hadak el nem térnek vala ... mostan újabban Morva-, Csehország, Slésia, Lusatia, Magyarországgal kezünkben volna.” Gábor Bethlen'in Budin Paşasına gönderilen elçilerine talimatnamesi, 28 Nisan 1624. TMAO, 1868; 420.

hazırlamıştır (Szabó, 2013; 981). İstanbul'da görev yapan İngiltere, Fransa, Venedik ve Hollanda elçilerinin 25 Şubat 1625'te Dîvân-ı Hümâyûna aralarındaki ittifaka katılması için teklifte bulunmalarının ardından; Gábor Bethlen sabık birliğe dâhil olmak üzere İstanbul idaresinin rızasına başvurmuştur (Kovács, 1980; 99).

1626'daki müşterek harekâtlar, Bethlen ile Dîvân-ı Hümâyûn arasındaki askerî işbirliğinde yeni bir sayfa açmıştır. Bethlen'in Avrupa'da gösterdiği çabalar sonucu tanınırlığının artması ve ordusunun yetenekleri dolayısıyla İstanbul idaresinin saygısını kazandığı söylenebilir. Neticede IV. Murat Bosna paşalarına gönderdiği fermanla şöyle buyurmuştur:

“...mükemmel bir Hıristiyan hükümdarın ve Macaristan Kralının yardımına tayin edildiniz. Onunla bir araya gelir gelmez, her hususta ona itaat edeceksiniz. Nerede kışlak gösterirse orada kışlayacaksınız ve onun müsaadesi olmadan geri dönmeyeceksiniz.”¹⁵

Bethlen'in taleplerine kıyasla Dîvân-ı Hümâyûn'un yardımı oldukça cüzi idi. Ayrıca hükümdar, İstanbul idaresinin karşılıksız yardım etmeyeceğinin farkındaydı. Yeni fermanın muhteviyatı da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Buna göre somut bir takviye karşılığında, haraçgüzar Erdel vergisini ve gerekli diğer hediyeleri derhal gönderecektir.¹⁶ Dahası Kırım Hanlığı da Hükümdar Zsigmond Báthori devrindeki On Beş Yıl Savaşları [1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı] sırasında Giray Han'ın Erdel Hükümdarlığı'ndan vergi olarak beş bin altın talep ettiğini bildirmiştir. Bu maksatla 1625 senesinde Bethlen'e gönderilen mektupta şu ifadeler rastlanmaktadır:

“...evvelki hizmetler zamanında iki bini nakit, kalanı saf ipek ve bin altın değerinde barut olmak üzere beş bin altın sözü vermişsiniz...”¹⁷ Bu şartların tekrar sağlanmasına ilaveten yeni istekler şöyledir: “...tekerlekler üzerinde yürüyen ve her biri kaz yumurtası büyüklüğünde mermi atan iki havan...”¹⁸

Müttefiklerinin taleplerinin ortasında Bethlen, Lahey Koalisyonunun Erdel için sunduğu harp olanaklarına odaklansa da Dîvân-ı Hümâyûn'un motivasyonuna öncelik vermiştir. Zira hükümdar nazarında Habsburglara karşı seferber edilen Batı ordularına benzer şekilde, Doğu'nun askerî gücünü temsilen Türk ve Tatar birliklerinin harekâta zamanında katılması büyük önem arz etmiştir (Piri, 1999; 169-175). Hükümdar, Osmanlı idaresini kazanmak maksadıyla elçisi Mihály Tholdalagi'yi İstanbul'a göndermiştir. Tholdalagi'ye Erdel'in resmî olarak Lahey Koalisyonuna katılmasının Dîvân-ı Hümâyûn'un lehine olacağını içeren bir talimatname verilmiştir: “...iki değil, on iki ve belki daha fazla ülke, eyalet ve hükümdar padişahla (IV. Murat) antlaşma yapmak ister ... ve bunlar büyük ordular hazırlar...”¹⁹

Tholdalagi'ye verilen talimatname aynı zamanda büyük ölçekli askerî harekâtların ana hatlarını da içermektedir. Lakin Dîvân-ı Hümâyûn Batı koalisyonuna fiilen katılmak konusunda hevesli değildir. Aslına bakılırsa Bethlen'in de İstanbul'dan beklentisi bu yöndedir (Czigány, 2004; 82). Dönemin diplomatik gelenekleri ve koşullarında böylesi bir planın gizli kalacağını düşünmek anlamlı olmayacaktır. Karşı kuvvetler üçüncü şahıslarla yapılan görüşmeler hakkında aralarında sıklıkla bilgi alışverişinde bulunmuştur (Várkonyi, 2013; 711-712). Diğer taraftan Bethlen'in Türklerin askerî katılımına ilişkin talebinin gerçekleşmeyeceği belli olsa da hükümdar izlediği siyaset ile niyeti belli olan bir vasaldan ziyade, Dîvân-ı Hümâyûn'un münhasır çıkarlarını temsil eden değerli bir müttefik imajı yaratmıştır.

¹⁵ “...kitűnő keresztyén fejedelmek s magyar királynaksegedelmére vagytok rendelve mihelyst vele egyesültök, neki mindenben engedelmesked-jetek ahol ő téli szállást mutat, telelni ott fogtok, s élébb mint ő engedi és akarja, vissza nem térhetek.” Sultanın Gábor Bethlen'in yardımına sevk edilen paşalara fermanı, 6 Temmuz 1624, İstanbul. TMÁO, 1868; 421.

¹⁶ Sultanın Erdel'in vergisini on bin altın olarak belirleyen fermanı, Mayıs-Haziran 1625. TMÁO, 1868; 427-430.

¹⁷ “...igértötök volt régebbi szolgálát idején ötezer aranyat, ebből kétezret készpénzben, a többi selyem marhában és ezer aranyértékű puskaporban...” TMÁO, 1868; 426.

¹⁸ “...két tarack, kik kerekeken járnak és egy-egy lúdtojásnyi golyóbist vetnek...” TMÁO, 1868; 426.

¹⁹ “...nem két, hanem tizenkettő, s talán annál is több országok, tartományok, fejedelmek akarnak a császárral frigyét kötni... s ezek nagy hadakat készítenek...” Gábor Bethlen'in Dîvân-ı Hümâyûn elçisi Mihály Tholdalagi'ye talimatnamesi, Haziran, 1626. TMÁO, 1868; 442-465.

Bethlen tümenine göre üç yönde hareket edecek 60.000 kişilik bir Türk yardımcı ordusunu hesaba katmıştır. Böylece 30.000 asker Beç önünde mevzilenecek, 18.000 Türk Bosna'dan Hırvatistan ve Krajna'ya girecek, 12.000 kişilik bir ordu ise Uyvar'a (Érsekújvár) yürüyecekti (Gyalóky, 1929; 293-294). Sınırları zorlayan Bethlen'in bundan gayri talepleri de vardır: Seferber edilecek Türk ordusunun üçte biri Macar vilayetlerindeki yeniçerilerden oluşturulmalı ve Kırım'dan gelen hafif süvariler baskınlar vererek karşı tarafın gücünü tüketmelidir. Ayrıca yeterli ateşli silaha ilaveten nehirlerde kullanılmak üzere köprü malzemeleri müttefik ordu tarafından temin edilmelidir (TMÁO, 1868; 449).

Elbette Erdel elçilerinin baharda doğuda alevlenen ve Türk kuvvetlerinin önemli bir kısmını meşgul eden Osmanlı-Safevi savaşı hakkında Bethlen'i bilgilendirmediği düşünülemez. Nitekim sefer Türk ordusuna zafer getirmemiş, 27 Mayıs ve 21 Haziran 1626'da Osmanlı birlikleri Safevi idaresine mağlup olmuştur (Küpeli, 2014; 160). Dolayısıyla Erdel Hükümdarlığı'nın İstanbul tarafından ciddi ölçüde desteklenmemesinin bir nedeni de Osmanlı Devleti'nin Avrupa cephesine de asker gönderecek durumda olmamasıdır. Ayrıca Nemçe ve Dîvân-ı Hümâyûn arasında bina edilmiş güç dengesi, Osmanlı yönetiminin bu yönde daha ziyade edilgen bir politika izlemesini beraberinde getirmiştir (Piri, 1999; 175-176).

Bethlen'in 25 Ağustos 1626'da üçüncü kez sefere çıkan ordusuna 29 Eylül'de, Yeni Palanka'da (Drégelypalánk) 15.000 Türk ve Tatar askeri katılmıştır. Bu ordu hükümdarın *Főispán*²⁰ Gáspár Illésházy'ye 13 Eylül'de yazdığı mektuptaki sayıdan azdır: "...*Türk bizce en az 20.000 (nefer) ve gerekirse hemen şimdi tayin eder, biz nerede istersek orada kızlar.*"²¹

Budin Paşası Murtaza'nın da Bethlen'in Wallenstein'a karşı savaşına müdahil olmaması tesadüf değildir. Anlaşıldığı üzere Erdel'in durumu Budin Beylerbeyliği'nin noktainazarında 1620 Vâç hadisesinden beri değişmemiştir. Murtaza Paşa 22 Eylül'de İpel (Ipoly) Nehri kıyısındaki Macar hudut kalesi Novigrád'ı (Nógrád) kuşatmıştır (Illik, 2013; 34). Kendisi açıkça bölgedeki Türk kalelerinin sayısını artırmak, böylece kontrol ettiği toprakları genişletmek istemiştir.

Dîvân-ı Hümâyûn için Budin'in muhafazası nedeniyle kuzey hattının güçlendirilmesi ve askerî çıkarların tesis edilmesi suretiyle bölgede güvenliğin pekiştirilmesi büyük önem arz etmiştir. Novigrád da dâhil olmak üzere 1664 Vasvar (Vasvár) Barışı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgede ısrarcı olması, İstanbul'un politikasını açıkça göstermektedir (Marosi, 1971; 114-116). 28 Eylül 1626'da Novigrád'ın istikrarlı müdafaasına karşı Türkler yeniden saldırıya geçse de Bethlen'in tekrarlanan çağruları neticesinde yöreden çekilmişlerdir.

Büyük ihtimalle yaklaşan Wallenstein'in yarattığı korku kuşatmanın sonlandırılmasına neden olmuştur. Nitekim Nevvab [Lat. *palatinus*, Mac. *nádor*] Miklós Eszterházy'nin Hırvat-Macar kuvvetleri ile birleşen çarlık ordusunun Novigrád'a yönelerek Türklere taarruz edebileceğinden ve Türk-Erdel kuvvetlerinin birleşmesini engelleyebileceğinden çekinilmiştir. Murtaza Paşa'nın Novigrád girişimine ek olarak Mansfeld kuvvetlerinin gecikmesiyle tedirgin olan Bethlen durumu şöyle özetlemektedir: "...*derin üzüntü duymaktayım ... zira Wallenstein donanmayla birlikte Novigrád'a yardım edecek ve Türkleri oradan defederek bizimle Türklerin birleşmesine mani olacaktır.*"²²

Uzayan çarpışmalar sonucunda yorgun düşen birlikler 30 Eylül 1626'da Yeni Palanka'da mevzilenmiştir. Sabah saat onda Bethlen ve Eszterházy'nin süvarileri arasında çıkan savaşa Türk tarafından öncelikle Tatar hafif süvari taburu katılmıştır. Ardından Murtaza Paşa da eksiksiz ordusuyla bölgeye varmıştır. Öğleden sonra Bethlen komutasındaki Türk-Macar kuvvetleri savaş alanına yürüyen Wallenstein'in ordusuna karşı siper almıştır (Gyalóky, 1929; 309). Bethlen durumu şöyle özetlemektedir: "...*ormanlar, korular ve sulak yerler mevcuttur, lakin diğer türlü de böyle büyük bir silahlı*

²⁰ Vilayetteki kral vekili. Magyar Történelmi Fogalomtár, 1989; 194-195.

²¹ "...*a török is vagyon ad minus húszezer, aki ha kell mingyárt bizonyosan, ott teleg, ahol akarjuk.*" Gábor Bethlen'in Gáspár Illésházy'ye mektubu, 13 Eylül 1626. Bethlen Gábor Emlékezete, 1980; 162.

²² "...*nagy búsulásban vala ... Valenstein az ármádiával, hogy Nógrádot megsegítvén s ez törököt alóla eltervezvén, az vélnök való török conjuktiojátimpediálja.*" Kemény János Önéletírása és Válogatott Levelei, 1959; 121.

*gürubla kavgayá girişmek tereddüt vericidir...*²³ Neticede Bethlen Seçen'e (Szécsény) çekilmiştir. Wallenstein hükümdarı takip etmemiş ve Pojon'daki ateşkes müzakerelerini takip eden barış görüşmeleri düşmanlığa son vermiştir (Gyalóky, 1929; 311).

1626 seferinden sonra Bethlen ile Dîvân-ı Hümâyûn arasında 1628 yılına kadar süren ve elçi talimatnameleri ile mektuplarda gözlemlenebilen bir tevettür vuku bulmuştur.²⁴ 1627 senesinde İstanbul idaresi Beç ile Sön (Szóny) Barışı'nı imzalayarak askerî çatışmaya son vermiştir (Brandl ve Göncöl, 2017; 156-157). Haricî siyasetin merkezine ise Erdel alınarak Bethlen'e eksik vergiler ve gönderilmeyen hediyeler hatırlatılmıştır (TMÁO, 1869; 68).

Dîvân-ı Hümâyûnda kullanılabilir taktiklerin farkında olan Gábor Bethlen mektuplarını benzer şekilde, suçlayıcı tonda kaleme almıştır. Keyfi olarak değil, müttefiki ile anlaşarak ve hakikî Türk desteğinden mahrum şekilde dokuz yıl önce bir savaş başlattığını ve tüm bunlara rağmen yine de muhteşem başarılar elde ettiğini İstanbul'a bildirmiştir. Ayrıca Vâç olaylarını hatırlatarak şu ifadede bulunmuştur: "...*Vâç'ta Osmanlı milletinin daha büyük ve daha çok faydasını umardık ... onlar ki (Erdelliler) Alman çasarına karşı seferberlikte faydalı hizmetkarlar olmuşlardır...*"²⁵ Bu vasıta ile hükümdar geciken yıllık vergi ve hediyeler konusunda da rahatsızlık duymadığını beyan etmiştir.

Bulgular

Çalışmada daha önceki uzman değerlendirmeler dikkate alınmış, bunlara ek olarak yeni kaynak ve veriler kullanılmıştır. Böylece bir haraçgüzarın bakış açısından olaylar ele alınırken, Dîvân-ı Hümâyûn ve Gábor Bethlen arasındaki işbirliğinin özellikleri aksettirilmiştir.

İncelemenin kapsamı dâhilinde Osmanlı İmparatorluğu ve Erdel Hükümdarlığı münasebetlerine ilişkin literatür tasnif ve analiz edilmiştir. Mevcut bağlamda siyasî güçlerin ortak işleyişi ayrıntılı olarak sunulmuştur. Ayrıca müşterek ilişkilerin tesis edilmesi aşamasında konularını güvence altında tutmak isteyen tarafların bunun için üstlenebilecekleri riskler gösterilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Erdel hükümdarlarının seferleri, Dîvân-ı Hümâyûn'un gerek lehine gerekse aleyhine olabilmıştır. Etki alanları genişlemediği ve Osmanlı idaresinden kopma ihtimalleri zuhur etmediği sürece vasalların kuvvetlenmesi, Habsburgların ise güçten düşürülmesi padişahların menfaatine olmuştur. Çatışma alanının tahrip olmasıyla sonuçlanan savaşlar ise sadece vaka bölgesini değil, aynı zamanda Osmanlı hazinesi için gelir kaynağı teşkil eden bölgeleri de etkilemiştir.

XVII. yüzyılın ortasına ait ve Osmanlı Hazinesinin bazı gelir kalemlerini yansıtan bir vesikada, Erdel hükümdarları István Bocskai, Gábor Bethlen ve I. György Rákóczi'nin düzenlediği seferlerin Solnık (Szolnok) Sancağı'ndan gönderilen vergileri ne denli zarara uğrattığı gösterilmektedir (BOA, MAD, 16046). Çoğunlukla köyleri ve nadiren çorak arazileri kapsayan mezkûr evrakta yerleşimlerin niteliğini belirtmek için üç kategori kullanılmıştır: Düzenli vergi ödeyen, savaşta harap olan ve Erdel'in büyümesi ve güçlenmesi nedeniyle vergi ödemeyi reddeden yerler.

Solnık Sancağı'na bağlı Solnık, Senmiklôş (Szentmiklós) ve Çonrâd (Csongrád) kalelerinin muhafazası bölgedeki 110 yerleşim yerinden toplanan yıllık vergi ile sağlanmaktadır. 110 havalinin 22'sinin vergisi fiilen 645.602 akçe olarak temin edilebilmiştir. Verilere göre geriye kalan 88 yöreden gelir sağlanamamıştır. Zira 12 köy yok olmuş, 76 meskûn mahal ise vergi ödemeyi kabul etmemiştir. Dolayısıyla savunma için kullanılacak toplam vergi gelirinin sadece %29'na erişilebilmiştir. Mevcut durumun giderilmesi amacıyla İstanbul yönetimi vasalının askerî ve siyasî beklentilerinden fayda yaratmaya da niyet etmiştir.

²³ "...*erdök, berkek és vizes helyek lévén, egyéb iránt is annyi tüzes néppel az harczot megkísérteni kétséges vala...*" Kemény János Önéletírása és Válogatott Levelei, 1959; 125.

²⁴ Gábor Bethlen'in Mihály Tholdalagi'ye talimatnamesi, 24 Mart 1628. TMÁO, 1869; 67.

²⁵ "...*Vácznál is több és nagyobb hasznót szeretünk volna az oszmán nemzetnek ... ök hasznos szolgálai voltak német császár ellen való hadakozásukban...*" Gábor Bethlen'in Mihály Tholdalagi'ye talimatnamesi, 24 Mart 1628. TMÁO, 1869; 68.

1619 ve 1620 seferlerinin Erdel Hükümdarlığı adına dış politikadaki getirilerinden biri 15 Ocak 1620'de, Pojon'da Tuna Konfederasyonunun kurulmasıdır. İç politikada ise Pojon Meclisi Bethlen'e krallık tacını önererek eylemlerini desteklediğini göstermiştir. Hükümdar ise ne İstanbul'un ne de Beç'in Erdel ile Krallık Macaristanı'nın birleşmesini onaylamayacağını farkındadır. Nitekim Erdel uluslararası faaliyetlerinin artmasını, Vâç'ın Osmanlı birlikleri tarafından alınmasıyla ödemiştir. II. Ferdinand'ın çasarlık kuvvetlerini güçlendirmesi de Bethlen'in temkinli davranmasını beraberinde getirmiştir. Öte yandan Çeklerin Féhérhegy'deki yenilgisi Bethlen'i ciddi askerî ve siyasî sonuçlarla yüzleşmek zorunda bırakmıştır. Zira Yukarı Macaristan'daki Protestan lortların taraf değiştirmesi ve Tuna'daki müttefiklerin uğradığı mağlubiyet onu mücadelesinde yalnız bırakmıştır.

Osmanlı yönetimini tarafına çekmek isteyen Bethlen'in başvurduğu yol, Erdel için iyi olanın müttefiki Türkler için de iyi olduğu üzerine kurgulanmıştır. Bethlen 1623 seferinde Dîvân-ı Hümâyûndan ilk kez askerî yardım almıştır. İbrahim Paşa liderliğindeki yaklaşık 13.000 kişilik Türk ordusunun Hodonin'deki savaşa iştirak etmesi öncelikle siyaseten Erdel Hükümdarlığı'nın Avrupa'daki konumunu güçlendirmiştir. Hükümdarlığın dış politikadaki etkinliği, idarenin Lahey İttifakına katılmasının önünü açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun da göz yummasıyla Bethlen 1626'da Westminster Sözleşmesi'ni imzalayarak mezkûr koalisyona dâhil olmuştur.

Hükümdar İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla Sultan IV. Murad'ın desteğini kazanarak 1626'da Macaristan'a bir Türk-Tatar ordusu sevk ettirmeyi başarmıştır. Çalışmada ele alındığı üzere yardımın büyüklüğü ve elde edilen sonuçlar değerlendirmeye açıktır. Ancak Avrupa'daki politik terazinin izin verdiği nispette Gábor Bethlen Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini sağlayabilmiştir. Tesis edilen münasebetler Hükümdarlığa iyileşen maddî koşullar, bölgesel genişleme ve uluslararası saygınlık getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 16046.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (ÖStA, HHStA)

Türkei I. (Turcica) Kart. 86. Konv. 1. (1619. IX-XIV) fol. 65-68.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

A szekció: Magyar Kamara Archivuma, Archivum Diversarum Familiarum, A 59, XVII, fol. 36.

P szekció: Családi Levéltárak, A Herceg Batthyány Család Levéltára, Missiles Series, P 1334, XIX, fol. 23.

Basılmış Kaynaklar

Bethlen Gábor Fejedelem Kiadatlan Politikai Leveli (1879). Szilagyi Sándor (Szerk.) Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.

Brandl, G. ve Göncöl, Cs. (2017). Válogatott források az 1627. évi szőnyi békeszerződés történetéhez, *Lymbus*, 15(1), 151-203.

Erdélyi Történelmi Adatok (ETA) III. (1858). Mikó Imre (Szerk.) Kolozsvár: Ev. Ref. Főtanoda.

Kemény János Önéletírása és Válogatott Leveli (1959). V. Windisch Éva (Szerk.) Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Papp, S. (2008). Fejezetek A 17-18. Századi Oszmán-Magyar-Habsburg Diplomáciai Kapcsolatok Történetéből. *Okmánytár Az Erdélyi Fejedelemség és A Magyarországi Rendek Török Kapcsolataihoz, Különös Tekintettel A Török Vazallus Fejedelmek Beiktatására*, Szeged: Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány, (Kézirat).

Rozsnyay Dávid Az Utolsó Török Deák Történeti Maradványai. Monumenta Hungariae Historica. VIII. (1867). Szilágyi Sándor (Szerk.) Pest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.

Szilágyi, S. (1886). Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez 1620-1629 közt, Történelmi Tár, 9(1), 1-57.

Szilágyi, S. (1887). Levelek és okiratok Bethlen Gábor utolsó évei történetéhez, Történelmi Tár, 10(1), 1-52.

Török-Magyarkori Állam-Okmánytár (TMÁO) I. (1868). Szilágyi Áron-Szilágyi Sándor (Szerk.) Pest: Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.

Török-Magyarkori Állam-Okmánytár (TMÁO) II. (1869). Szilágyi Áron-Szilágyi Sándor (Szerk.) Pest: Eggenberger Ferdinánd.

Zarnóczki, Á. (2013). Angol követjelentések Bethlen Gábor első hadjáratáról és a nikolsburgi békekötésről (1619-1622). Kármán Gábor-Kees Teszelszky (Szerk.) Bethlen Gábor és Európa, (129-144), Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Tetkik Eserler

Angyal, D. (1899). Bethlen Gábor Életrajza, Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai).

Angyal, D. (1912). Magyarország Története Az Arany Bullától 1795-ig, Budapest: Anonymus Történelmi Könyvkiadó Vállalat.

Benda, K. (1955). A Bocskai Szabadságharc, Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó.

Bethlen Gábor Emlékezete (1980). Makkai László (Szerk.) Budapest: Magyar Helikon.

Csörge, Cs. ve Töll, L. (2004). Bethlen Gábor. Erdély Aranya és Észak Oroszlánja, Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Czigány, I. (2004). Reform vagy Kudarç? Kísérletek A Magyarországi Katonásáç Beillesztésére A Habsburg Birodalom Haderejébe 1600-1700, Budapest: Balassi Kiadó.

Demkó, K. (1886). A magyar-cseh confederatio és a besztercebányai országgyűlés 1620-ban, Századok, 20(2), 105-121.

Gindely, A. ve Acsády, I. (1890). Bethlen Gábor és Udvara. 1580-1629, Budapest: Magyar Történelmi Társulat.

Gyalókaç, J. (1929). Bethlen Gábor mint hadvezér, Hadtörténelmi Közlemények, 30(1), 288-330.

Hammer-Purgstall, J. (1998). Büyük Osmanlı Tarihi, C. 4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Hámori, N. Zs. (2020). Francia követ Erdélyben 1625-ben, Levéltári Közlemények, 89(1-2), 67-83.

Illik, P. (2013). Az egri oszmán katonák tevékenysége a XVII. században a kártételi listák fényében. J. Újváry Zsuzsanna (Szerk.) Az Oszmán-Magyar Kényszerű Együttélés és Hozadéka, (29-46), Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar.

Kármán, G. (2014). The diplomacy and information gathering of the principality of Transylvania (1600-1650). Szymon Brzeziński-Áron Zarnóczki (Ed.) A Divided Hungary in Europe: Exchanges, Networks and Representations, 1541-1699. Diplomacy, Information Flow and Cultural Exchange, (69-84), Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Kiss, G. (2012). Régi Magyar Szavak Magyarázó Adatbázisa Kihalt, Elfeledett és Kiveszöben Lévo Szavak, Szóalakok és Szójelentések Magyarázata, Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Kolodziejczyk, D. (2000). Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents. Ottoman Empire and its Heritage, Boston: Brill.

- Kovács, K. (1980). Bethlen Gábor Állama és Kora, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszéke.
- Küveli, Ö. (2014). Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639), İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Magyar Történelmi Fogalomtár (1989). Bán Péter (Szerk.) Budapest: Gondolat Kiadó.
- Marosi, E. (1971). Megjegyzések az 1664. évi hadjárat és a vasvári béke értékeléséhez, *Hadtörténelmi Közlemények*, 18(1), 107-128.
- Nagy, J. (1875). Hidvégi Mikó Ferenc életrajza, *Keresztény Magvető*, 10(1), 1-44.
- Nagy, L. (1960). Adalékok Bethlen Gábor hadseregének dunántúli hadműveleteihez. (1619-1621), *Hadtörténelmi Közlemények*, 7(2), 71-106.
- Nagy, L. (1985). "Megint Fölszánt Magyar Világ Van..." Társadalom és Hadsereg A XVII. Század Első Felének Habsburg-Ellenes Küzdelmeiben, Budapest: Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó.
- Olchváry, Ö. (1888). Bethlen Gábor hadseregének szervezete s hadviselési módszere, *Hadtörténelmi Közlemények*, 1(1), 601-616.
- Pálffy, G. (2010). A Magyar Királyság és A Habsburg Monarchia A 16. Században, Budapest: História-Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete.
- Papp, S. (2003). Szabadság vagy járom? A török segítség kérdése a XVII. század végi magyar rendi mozgalmak idején. *Studia ad tricentennarium belli principis Francisci Rákóczi pro partia et libertate*, *Hadtörténelmi Közlemények*, 116(2-3), 633-669.
- Papp, S. (2011). Bethlen Gábor, a Magyar Királyság és a Porta (1619-1621), *Századok*, 145(4), 915-973.
- Papp, S. (2013). Bethlen Gábor ismeretlen hadjárat tere II. Ferdinánd és a katolikus Európa ellen. Kármán Gábor-Kees Teszelszky (Szerk.) *Bethlen Gábor és Európa*, (103-128), Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
- Piri, Z. (1999). Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe, *Történelmi Szemle*, 41(1-2), 157-176.
- Polišenský, J. V. (1947). Gallants to Bohemia, the Slavonic and East European Review, 25(65), 391-404.
- Schmidt, V. (1887). Báthory és Bethlen viszonya a lengyel koronához, *Századok*, 21(1), 97-120.
- Szabó, J. (2013). Bethlen Gábor, az újjászervező. A kora újkori hadügyi fejlődés Kelet-Közép-Európában: az Erdélyi Fejedelemség példája a XVII. század első felében, *Hadtörténelmi Közlemények*, 126(4), 963-988.
- Szabó, J. (2014). Bethlen Gábor hadai a harmincéves háborúban, *Hadtörténelmi Közlemények*, 127(1), 41-76.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). Osmanlı Tarihi, C. III/II, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Várkonyi, Á. (1978). Magyarország Keresztútjain, Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Várkonyi, Á. (2013). Gábor Bethlen and his European presence, *Hungarian Historical Review*, 2(4), 695-732.
- Wilson, P. H. (2010). Europe' Tragedy: A New History of the Thirty Years War, London: Penguin Books UK.